

претаманним цьому стану прагненням влади та органічного спорідненостю з шляхетським режимом Речі Посполитої²⁵.

Подібне твердження не відповідає дійсному стану політичних симпатій та уподобань представників вищої ієрархії та рядового духовенства Православної Церкви в Україні. Це була спроба ідеологічного переключування історичної дійсності з намаганням замолочити наявність незалежної від московського впливу політичної позиції великої частини духовенства Київської митрополії.

¹ Падя Я. Церква в державі в добу Гетьманщини // Збірник праць ювілейного конгресу на пошану 1000-ліття хрещення Русь-України. - Мюнхен, 1988-1989. - С. 712.

² Антонович М. Українська Православна Церква в XVII-XVI століттях // Збірник праць ювілейного конгресу на пошану 1000-ліття хрещення Русь-України. - Мюнхен, 1988-1989. - С. 293.

³ Крижанівський О.П., Плохий С.М. Історія церкви та релігійної думки в Україні. - Київ, 1994. - Кн. 3. - С. 82.

⁴ Дорошенко Д. Нарис історії України. - Київ, 1991. - Т. 2. - С. 125.

⁵ Горобець В.М., Струкавич О.К. Українсько-російські політичні відносини 2-ої пол. XVII-XVIII ст.: тенденції, характер, етапи // УДЖ. - 1997. - № 1. - С. 22.

⁶ Чуліб Т.В. Правобережна Україна у сфері геополітичних інтересів країн Східної та Південно-Східної Європи (60-ті роки XVII століття XVIII ст.). - Київ, 1995. - С. 44.

⁷ Дорошенко Д. Вказ. праця. - С. 76.

⁸ Бакларов Д. Россия и Турция. От возникновения политических отношений до Лондонского трактата 13-25 Марта 1871 г. (включительно). Исторический очерк. - СПб., 1878. - С. 4-5.

⁹ Історія Рускої Церкви. Перекриб М.В. Толстого. - Москва: Изд-во Свято-Преображенського Валаамського мона-рху, 1991. - С. 609.

¹⁰ Греський Схід і Україна. Листи Греського духовенства XVII ст. - К., 1994. - С. 10.

¹¹ Киптєв Н. Характер отношений России к православному Востоку в XVI-XVII вв. - М., 1885. - С. 275-277, 286-287, 296-299, 322-323.

¹² Історія релігії в Україні. - Т. 2. - Київ, 1997. - С. 236.

¹³ Задорук С. Спротив української православної церкви повстанню в часи визвольних змагань України у XVII ст. // Конституційна битва 1659 р.: Збірник наук. праць. - Київ, 1999. - С. 129.

¹⁴ Дорошенко Д. Православна Церква в минулому й сучасному житті українського народу. - Берли, 1940. - С. 36.

¹⁵ Мироненко О.М. Проблема прав і свобод людини в українській богословській думці доби середньовіччя. - Київ, 1995. - С. 22.

¹⁶ Федорів Ю. Історія Церкви в Україні. - Торонто, 1967. - С. 200-201.

¹⁷ Розенфельд И.Б. Присоединение Малороссии к России (1654-1793 гг.). Историко-юридический очерк. - Петроград, 1915. - С. 95.

¹⁸ Інститут рукопису НБУ ім. В.І.Вернадського - Ф. II, 2303.

¹⁹ Ровинський В., Миханчук О. Православие на Подолі: Історичні ярири. - Кам'янець-Подільський, 1995. - С. 59-61.

²⁰ Ливан І.І. Церковний устрій запорозької вольності (1734-1775 рр.). Дис. канд іст. наук. - Залізяжж, 1996. - С. 16, 22.

²¹ Розенфельд И.Б. Вказ. праця. - С. 95.

²² Там само.

²³ Горобець В.М., Струкавич О.К. Вказ. праця. - С. 26-27.

²⁴ Чуліб Т.В. Вказ. праця. - С. 30.

²⁵ Макарий (Булгаков). История Русской Церкви. - М., 1996. - Кн. 7. - С. 43-44.

Кондратьєв І.В.

ДО ПИТАННЯ ПРО ЮРИДИЧНИЙ СТАТУС ЛЮБЕЧА в другій половині XVII — на початку XVIII ст.

Історія стародавнього Любеча нараховує понад тисячоліття. Ще у IX ст. тут диникла невелика фортеця, а у другій половині XI ст. за Володимиром Мономахом було збудовано дерев'яний замок. Після монголо-татарської навали Любеч відійшов до Великого князівства Литовського, яке стимулювало розвиток "українців" міст як військово-політичних осередків. Держава, захищався у постійних збройних формуваннях, надавала військовослужбовій шляхті землі півно-

на фортеці, де утворювались своєрідні шляхетські "гнізда". Якраз у цьому мікрореєоні України виникла унікальна спільнота, яка складалася з численого земництва, міщанства і селянства, об'єднаних проживанням у замковій "околиці" та виконанням певних обов'язків перед замком. Після Люблінської унії 1569 р. місто увійшло до складу Речі Посполитої. Стратегічне розташування Любецького замку зробило його своєрідним "збушком розбрату" у стосунках між Польщею, Литвою та Московщиною. Околиця шляхта Любеча взяла найактивнішу участь у Визвольній війні українського народу середини XVII ст., і незабаром "перевтілювалася" у козацьку старшину. Сам Любеч, вочевидь, був зруйнований під час війни, але став центром окремої сотні і водночас ринковою маєністю чернігівських полковників. Використовуючи Любеч як своєрідний плацдарм, вже у 70-х рр. XVII ст. чернігівські полковники починають захоплювати землі колишньої любецької околиці. Це полегшувалося значним переємством та великою кількістю дрібних власників.

Чернігівські полковники посилали до міста своїх "дозорців", які повинні були слідкувати за порядком, та, ймовірно, збирати гроші на "уряд" свого господаря. У 1656 р. чернігівський полковник Іван Попович залишив у Любечі свого "дозорця" вибелського сотника Данила "на той час будучим засланням от Его Милости, Пана Полковника"¹. Серед інших обов'язків чернігівських полковників слід згадати і необхідність слідкувати за виконанням гетьманських універсалів. Так, 23 липня 1660 р. Ю.Хмельницький видав універсал любецькому сотнику Саві Унучко, Артему Красковському та Івану Мишуку "зо всего тамошнього шляхтою". Гетьман підтверджував за любечанами їхні володіння та шляхетські права. Чернігівський полковник І.Силчи бив зобов'язаний "противних кавалцев, котрых ми сурово-би и на горле без фолги (пошадн) карати будем"².

У травні 1665 р. чернігівським полковником та володарем Любеча став Дем'ян Многогрішний, а вже у 1668 р. на старшинській раді його було обрано гетьманом Лівобережної України. На виборах гетьмана був присутній лю-

бецький сотник Сава Унучко, який разом із іншою старшиною записався до нового гетьмана "на верное подданство веру учинили, чтоб быть им под их Государскою самодержавною высокою рукою неотступна, и в том, все к статям тем свосручно подписались"³. Цікаво, що за гетьманування Д.Многогрішного Любеч змінив свій статус. Відомий наказ гетьмана любецькому сотнику "не прелашать любецких мешан под регламент", оскільки вони перейшли під юрисдикцію Чернігівського магістрату⁴. Чернігівський вієт отримав право "любецкими месчанами владеть и всякое послушество шоб отдавали, усматривая чрез несчасливие часы ущербо черниговскому войту и всему маістрату з бурмистрами из месчанами". Вочевидь, Любеч недовгий час перебував під "регламентом" чернігівського магістрату. В універсалі чернігівському магістрату новообраного гетьмана І.Самойловича 1672 р. місто вже не згадується⁵.

1672 р. чернігівським полковником став Василій Борковський (Душін-Борковський). Він одним із перших починав захоплювати землі колишньої любецької околиці. Переліком він відібрав у Юрія Бакуринського частину Ріпок⁶. У 1672 р. гетьман І.Самойлович затвердив за чернігівським полковником села Орлівка та Листвен. Тоді ж в.Борковському була пожалувана частина маєностей у с.Бурізка⁷. 1673 р. в.Борковський заволодів частиною с.Великий Листвен, на яке незабаром отримав грамоту московського царя Олексія Михайловича⁸. Бакуринські втрачають і с.Велика Весь, яку чернігівський полковник передав значковому товаришу Ворошил, полковним обозним Леску, Заборовському і Байдаку⁹. До чернігівського полковника перейшла і частина с.Тупича¹⁰.

За рахунок захоплення та купівлі земельних маєностей у любецькій околиці значно збільшив свої володіння чернігівський полковник Яків Лизогуб (1687—1698 (1699?)). Так, він відібрав у любецьких сотників с.Шибириновку. 1695 р. Лизогуби отримали гетьманський універсал на цю маєність та села Семаки і Пересажа¹¹. Ще у ранні обозноі Чернігівського полку Я.Лизогуб придбав у Мокрісевичів частину с.Листвен. Серед маєностей полковника слід згадати

ше села Плескі, Велички, Пузики, Гуньковську Рудню, які знаходилися "на кулецьких шляхетських землях". Він заволодів частинами с. Антоновичі, Гути, Високінь, Петрики, Осорійки (Оскричі), Болани (Бузани), Зубахи, Угловки та ін.¹² Цікаво, що Я. Лизюгуб відправ у колишнього чернігівського полковника В. Борковського частину Ріпок, яку той свого часу відправ у Бакуринських. Лише опісля четвертого гетьманського універсалу, за якими Бакуринським шпору доводилось гадити до Батуриня, Я. Лизюгуб у 1698 р. повернув їм половину мастику.¹³

Чернігівський полковник (1699—1704) Юхим Лизюгуб захопив Антоновицький та Шибиринівський "грунти", більша частина яких належала родині Жлобів. Можливо, ще раніше він придбав частину цієї мастності у козака Михайла Клименка та його дружини Пелагеї Жлоби. 1703 р. Ю. Лизюгуб придбав половину володінь шибиринівських козаків Стефана і Павла Жлобів-Кудренків у Антоновицькому, Шибиринівському, Жукотському та Гирманському грунті "за семсот золотих готових грошей личби и монеты доброй". Ю. Лизюгуб відправ у Жлобів частину Гирманського "грунту". Згодом Жлоби продали "в спокойное владение" частину володіння Семену Лизюгубу. Так само вчинив і козак Грицько Гладкий. Родина Лизюгубів і надалі продовжувала розширювати свої володіння у любецькій околиці. Протягом 1714—1727 рр. С. Лизюгуб по частинах скуповує володіння Вербицьких. У 1717 р. він придбав частину володінь козака Яска Жлоба-Кудренка біля с. Шибиринівка. Тоді ж він купив у Пузиків ішло частину Величковщини. У 1719 р. Петро I надав С. Лизюгубу с. Антоновичі. 1726 р. Лизюгуби докуповують частину Величковщини у козаків Бовдяка. 1727 р. — частку Антоновицького "грунту" у козака Лук'яна Семашова. Відтак родина Жлобів майже повністю втратила свої мастності, які остаточно продала вже Юхиму Лизюгубу.¹⁴

Але саме тоді Любеч змінив свій статус і перейшов у власність гетьмана Івана Мазепи¹⁵. Відтак любецька шляхта отримала цілу низку охоронних листів чернігівських полковників. У 1688 р. Юрій Бакуринський отримав підпису не виплачувати трестину прибутків до військо-

вого скарбу з Вирського млину на Грабовщині. У 1693 р. Я. Лизюгуб затвердив за уділом Федорою Бакуринською право на володіння Вирським млином, а у 1699 р. — за Климом та Яковом Бакуринськими половину Ріпок.¹⁶

Під час розправи над "мазепинцями" у 1708 р. Любеч був пожалуваний Петром I чернігівському полковнику Павлу Полуботку (1705—1723) у власність. Новонабуті П. Полуботком масти знаходилися головним чином довкола Чернігова та Любеча.¹⁷ "Дозорцем" П. Полуботка в Любечі був Мойсей Осовицький¹⁸. Таким чином, Любеч перейшов з категорії рангової мастності у власність родини Полуботків.

Таким чином, чимало населених пунктів довкола Любеча перейшли у приватну власність козацької старшини Чернігівського полку або ж самих чернігівських полковників. Останні не лише осаджують "нові" слобідки у старих селах, які дзельбільшого втратили своїх власників, але й не цурються прямого захоплення земель. Після втрати Любечем статусу рангової мастності чернігівських полковників і перетворення його у приватну власність Полуботків починається поступовий занепад міста.

¹ Лазаревский А. Д. Оборонные Румянцева описи Малороссии. - Чернигов, 1866. - Вып. I. - С. 47; Микорадович Г. А. Любеч Черниговской губернии Городничьяго уезда. Родина предподобного Антония Печерского. - М., 1871. - С. 151.

² Мажотин В. А. Описание социальной истории Украины в XVII - XVIII ст. - Прага, 1924. - Т. I. - Вып. I. - С. 61; Центральный державный историчный архив Украины у м. Києві (далі - ЦДАУК). - Ф. 57, оп. 1, спр. 7. - Арх. 660-660 за.

³ Ригельман О. I. Літописна оповідь про Малу Росію. - К., 1994. - С. 394; Историко-статистическое описание Черниговской епархии - Чернигов, 1874. - Кн. 6. - С. 223.

⁴ Лазаревский А. М. Заметки о Мазепе // Лазаревский А. М. Очерки, заметки и материалы по истории Малороссии. - К., 1899. - Т. V. - С. 37.

⁵ Доманова Г. До питання про земельну власність Чернігівського магистрату (друга половина XVII - XVIII ст.) // Свірецький літопис. - 1999. - №6. - С. 38.

⁶ Татишев Ю.В. Черниговские архивы (отчет о командировке в Черниговскую губернию в 1899 году). - Харьков, 1901. - С. 22; Василенко Н.П. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка. - Чернигов, 1908. - С. 20.

⁷ Лазаревский А.Л. Обзорение Румянцевской описи Малороссии... - С. 83.

⁸ Историко-статистическое описание Черниговской епархии... - С. 249.

⁹ Лазаревский А.Л. Исторические заметки о некоторых селах Черниговской губернии // Черниговская памятка на 1896/97 гг. Карманная справочная книжка. - Чернигов, 1896. - Отд. III. - С. 28-29.

¹⁰ Василенко Н.П. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка... - С. 90; Лазаревский А.Л. Обзорение Румянцевской описи Малороссии... - С. 83.

¹¹ Лазаревский А.Л. Обзорение Румянцевской описи Малороссии... - С. 58; Василенко Н.П. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка... - С. 51.

¹² Там само. - С. 154, 156.

¹³ Татишев Ю.В. Черниговские архивы... - С. 22; Василенко Н.П. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка... - С. 20.

¹⁴ ЦДАУК. - Ф. 57, оп. 1, спр. 6. - Арк. 903-903зв, 905; Спр. 8. - Арк. 492-493, 496, 497-500, 501, 507зв, 533, 545, 546-547.

¹⁵ Милорадович Г.А. Любеч... - С. 92.

¹⁶ Василенко Н.П. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка... - С. 19-20, 283-284; Татишев Ю.В. Черниговские архивы... - С. 15-17; Лазаревский А.Л. Очерки старейших дворянских родов Черниговской губернии. - Чернигов, 1868. - Вып. I. - С. 6; Російський державний історичний архів у м.Санкт-Петербурзі. - Ф. 1343, оп. 17, ч. 1, спр. 498. - Арк. 29.

¹⁷ Коваленко О. Павло Полуботок - політик і людина. - Чернівці, 1996. - С. 13-14.

¹⁸ Милорадович Г.А. Любеч... - С. 62-63.